Sažetak

Na kratak rok gospodarska politika ima stabilizacijsku odnosno anticikličku zadaću, dakle cilj joj je da se stabilizira gospodarstvo. Recimo, porezna politika svojim instrumentarijem također će nastojati ostvariti postavljeni cilj na način kako joj ga odredi gospodarska politika. Prema tome, i jedna i druga politika realiziraju svoje učinke diskrecionim odlukama. Sustavi svoje učinke ostvaruju automatski (temeljem svoje konstrukcije). Odnos politike i sustava je odnos diskrecionih i sustavnih mjera. Naime, manipulacija instrumenata (elemenata sustava) su mjere odnosne politike i u idućem razdoblju postaju elementi čime je izmijenjen i sam sustav.

Temeljni cilj gospodarskog sustava u dugom roku je razvoj. U dugom roku nema razlike između sustava i politike jer su u dugom roku svi sustavi (uključujući društveni sustav) i elementi varijabilni i nije moguće povući crtu razgraničenja između sustava i politike.

Ovo ukazuje da je temeljno pitanje za sustav i politiku zapravo vrijeme. Drugim rječima, od presudnog je značaja da se sustavi mijenjaju tijekom vremena pri čemu je nužno razlikovati učinkovitost sustava s obzirom na vremensku dimenziju koja je određena kretanjem sustava.

Načela kojima se rukovodi neka akcija u ostvarivanju funkcije cilja je politika. Sistem se u odnosu na politiku javlja kao institucionalna osnova i sredstvo njezina djelovanja.

Vodoravne i okomite veze sustava uvjetuju mijenjanje samog sustava, kao egzogeni utjecaji, ali odnosni sustav mijenja, kao endogen utjecaj, i interakcija između elemenata određenog sustava.

Kako je sustav različit od svojih blokova i elemenata odnosno od ukupnosti njegovih dijelova, sustav ima karakteristike koji se razlikuju od karakteristika njegovih dijelova. Drugim riječima, podsustav ne može supstituirati sustav.

Sustav je sveukupnost međusobno povezanih elemenata i blokova koji su podsustavi sustava. Prema tome, sustav je određena konstrukcija s obzirom na: spoznaju (dostignuti nivo znanja), dati prostor, vrijeme egzistencije sustava, međuovisnost (putem veza) s drugim sustavima s kojima je ravnopravan i ovisan (putem veza) prema svome nadsistemu.

Ustrojstvo gospodarskog sustava, kao i odnosa i položaja jedinke (tvrtke, građanina, obitelji) prema sustavu vremenom se mijenjalo i bilo je predmetom intelektualnih napora društvenih znanosti onakvih kakve su one bile u tom i takvom vremenu.

Kako pojedini mislioci različito definiraju ekonomsku aktivnost, ekonomske odnose općenito, te gospodarski sustav posebno, nužno je precizirati pojam gospodarskog sustava za potrebe ove analize. S tim u vezi korisno je ukazati na sljedeće relevantne poglede i ocjene.

A. Marshall obrazlažući pobude pojedinaca ističe: "...iako je istina da su "novac" ili "opća kupovna snaga" ili "vladanje materijalnim bogatstvom" centar oko kojega se okuplja ekonomska znanost tome je tako ne zato što se smatra da su novac i materijalno bogatstvo glavni cilj ljudskih napora niti čak da su ekonomistima glavni sadržaj proučavanja, već zato što je to u našem svijetu jednako prikladno sredstvo za mjerenje ljudske pobude na velikom uzorku."

"Pogledamo li, međutim, povijest tako strogo ekonomskih odnosa kao što je kreditiranje privrede i bankovno poslovanje, sindikalizam ili zadružni pokret, vidimo da su načini rada, koji su u odredenom razdoblju i na određenim mjestima bili uglavnom uspješni, bez razlike propadali u drugo vrijeme i na drugim mjestima."

L. Robbins smatra da je ekonomika "znanost koja proučava ljudsko ponašanje kao odnos između ciljeva i oskudnih sredstava koja su podobna za alternativne upotebe".
Sintetizirajući zajedničke elemente sadržane u navedenim definicijama gospodarski sustav se obično definira kao: "ukupnost gospodarskih institucija i odnosa, poslovnih mehanizama, načela i običaja, gospodarskih mjera, pothvata, sredstava i instrumenata gospodarske politike koji povezano djeluju na određenom području i u određenom vremenu. Preko njih i njihovim posredovanjem odvija se, organizira, regulira i usmjerava proces gospodarskog života zemlje."

Imajući u vidu izneseno gospodarski sustav mogli bismo odrediti kao podsustav društvenog sustava kojernu je podređen ali i djeluje na njega kao odnos dijela i cjeline. I sam je složeni sustav koji ima svoje podsustave (fiskalni sustav je podsustav gospodarskog sustava, a porezni sustav je podsustav fiskalnog sustava) a ovi pak svoje podsustave, i tako dalje sve do elemenata.

Na gospodarski će sustav utjecati dostignuti stupanj, prvenstveno, ekonomske znanosti ali i ostalih znanstvenih disciplina na izravan i neizravan način. Znanost kao sustav ravnopravan je gospodarskom sustavu. I ostali sustavi koji su podsustavi društvenog sustava utjecat će putem povratnih sprega na gospodarski sustav.

Kada je riječ o gospodarskom sustavu tada je od osobitog značenja precizirati u kojem vremenu djeluje gospodarski sustav kao i područje na kojem djeluje gospodarski sustav (naša nedavna prošlost drastičan je primjer tog značenja).

Kriterijalna funkcija učinkovitosti odnosnog gospodarskog sustava je cijena po kojoj gospodarski sustav ostvaruje ciljeve društvenog sustava.

I sam se sustav mijenja: jedni elementi postaju aktivni (ulaze/razvijaju se/nastaju) dok drugi elementi postaju pasivni (izlaze/troše se/nestaju). Drugim riječima, mijenja se položaj i značaj svakog elementa u sustavu. Imajući u vidu iznesene napomene možemo ustvrditi da će isti elementi različito "komponirani" rezultirati različitim sustavom. Kao što znamo pod utjecajem monetarista i keynezijanaca došlo je do različitog vrednovanja instrumenata monetarne i kreditne politike. Ili drugi primjer. Odnos izravnih i neizravnih poreza, uz klauzulu ceteris paribus, bit će različiti u kratkoročnom ili konjukturnom ciklusu u odnosu na dugoročni ili razvojni ciklus.

Odnos sustava i podsustava kao odnos cjeline i dijelova bitan je za učinkovito funkcioniranje sustava. Cilj koji postavlja nadsustav mora stvoriti dovoljno širok djelatni prostor podsustavu kako bi ga ovaj ostvario uz najmanje troškove. Ta znači da porezni sustav mora imati djelatnu slobodu u odnosu na fiskalni i gospodarski sustav kako bi optimalizirajući sebe, kao sustav, smanjivao svoju entropiju a time i svog nadsustava (fiskalni i gospodarski sustav).

Postavlja se pitanje kakav je odnos gospodarske politike i gospodarskog sustava?

Na kratak rok gospodarska politika ima stabilizacijsku odnosno anticikličku zadaću, dakle cilj joj je da se stabilizira gospodarstvo. Recimo, porezna politika svojim instrumentarijem također će nastojati ostvariti postavljeni cilj na način kako joj ga odredi gospodarska politika. Prema tome, i jedna i druga politika realiziraju svoje učinke diskrecionim odlukama. Sustavi svoje učinke ostvaruju automatski (temeljem svoje konstrukcije). Odnos politike i sustava je odnos diskrecionih i sustavnih mjera. Naime, manipulacija instrumenata (elemenata sustava) su mjere odnosne politike i u idućem razdoblju postaju elementi čime je izmijenjen i sam sustav.

Temeljni cilj gospodarskog sustava u dugom roku je razvoj. U dugom roku nema razlike između sustava i politike jer su u dugom roku svi sustavi (uključujući društveni sustav) i elementi varijabilni i nije moguće povući crtu razgraničenja između sustava i politike.

Ovo ukazuje da je temeljno pitanje za sustav i politiku zapravo vrijeme. Drugim rječima, od presudnog je značaja da se sustavi mijenjaju tijekom vremena pri čemu je nužno razlikovati učinkovitost sustava s obzirom na vremensku dimenziju koja je određena kretanjem sustava. Pri tome ne mislimo na time lag (vremenski pomak) kao na vrijeme koje protekne da bi se donijela određena diskreciona mjera.

U tom smislu dobro je podsjetiti se duhovitog odgovora A. Einsteina na pitanje zašto je otkrio teoriju relativnosti:

"Zašto sam baš ja stvorio teoriju relativnosti? ... Čini mi se da je razlog sljedeći: Normalno odrastao čovjek uopće ne razmišlja o prostoru i vremenu. Po njegovom mišljenju, on je s tim pitanjima raščistio još u djetinjstvu. Ja sam se, međutim, razvijao tako sporo da su prostor i vrijeme zaokupljali moje misli kad sam bio već odrastao..."

Gospodarski sustav mora biti takav da omogućuje primjenu važećih društvenih načela. Stoga i ne treba čuditi da je A. Smith (1776.) u pet knjiga Botstva naroda uporno isticao nužnost takvog sustava i politike koji omogućiti stvaranje dohotka i uvećanje bogatstva. D. Ricardo je svoja Načela... (1817.) posvetio problemima raspodjele. Formirao je model i temeljem analize rada i kapitala pokazao kako se raspodjeljuje porezni teret u procesu reprodukcije

Ono što je neophodno da bi sustav funkcionirao je sposobnost njegova kretanja. Ta sposobnost određena je stupnjem organiziranosti svakog, pa i gospodarskog, sustava. Značajno je u kojoj se mjeri povećava entropija odnosnog gospodarskog sustava kada on djeluje automatski (gospodarski sustav je stabilan i djelovanje je rezultat njegove reakcije na egzogene promjene) odnosno kakvo je kretanje entropije kada se provede diskrecione mjere ekonomske politike.

Svaki gospodarski sustav mora imati sposobnost da napušta stanje ravnoteže uslijed endogenih i/ili egzogenih utjecaja i da se ponovno vraća u stanje ravnoteže. Vraćanje u stanje ravnoteže je periodično i izvedeno je iz privrednih ciklusa. Istovremeno djeluje više ciklusa, koji destabiliziraju stabiliziraju cjelokupni društveni pa time izvedeno gospodarski, financijski i porezni sustav.

Razlike na relaciji: neoklasična teorija kejnzijanizam mogu se promatrati po njihovoj interpretaciji o kretanjima sustava u uvjetima kad je ravnoteža napuštena. Ovo pitanje neoklasični ekonomisti nisu razmatrali eksplicite posebno ne u modelskom pristupu jer je stanje ravnoteže temeljna pretpostavka samog modela. Analizirajući ovaj problem A. Leijonhufvud konstatira: "Ovisno o njihovoj relativnoj veličini i položaju početne točke neravnoteže u odnosu na točku ravnoteže, stvarni proces prilagođavanja može sadržati oscilacije a) u cijeni, ali ne i u proizvodnji maršalovski slučaj; b) u proizvodnji, ali ne i u cijeni mikrokejnzijanski slučaj; c) ni u čemu tj. obje se varijable (samostalno, napomena G.S.) kreću izravno do točke ravnoteže; ili d) i u jednoj i u drugoj."

Čini se "prirodnim" pretpostaviti da se svako nacinalno gospodarstvo razvija u dugom roku. Ratne i elementarne devastacije su zapravo veliki šokovi koji destruiraju veliki društveni sustav pa time i sve njegove podsustave. Stoga se ravnoteža gospodarskog sustava pojavljuje na različitom (uobičajeno višem) nivou razvoja. Iako podjela na kratkoročne, srednjoročne i dugoročne cikluse pokazuju pravilnosti vremenskih intervala (bar kao tendencija) vremenski razmak između točaka ravnoteže je zakonomjerno nejednak.

Napuštanje ravnoteže bilo kojeg sustava predstavlja njegovu destabilizaciju. Ona nastaje, na primjeru poreznog sustava, preferiranjem neizravnih u odnosu na izravne poreze kada se početno stanje međuodnosa izravnih i neizravnih poreza svjesno narušava (povećava se entropija poreznog sustava) da bi pri uspostavljanju nove ravnoteže (pretpostavlja se ali se ne mora dogoditi) entropija poreznog sustava bila manja. Mijenjanje značaja pojedinog podsustava odnosno elementa sustava predstavlja izmjenu odnosa u aktivnosti određenog sustava što implementira ili veću ili manju promjenu obilježja samog sustava.

Tako preferiranje neizravnih poreza čini porezni sustav, recimo, potrošnog tipa pri čemu se poseban naglasak može dati trošarinskim porezima. Ukoliko je nova ravnoteža superiornija prethodnom stanju ravnoteže, s obzirom na ciljeve gospodarskog sustava i načela funkcioniranja društvenog sustava, govorimo o smanjenju entropije a sustav je bliži optimumu. Ovo ne znači da je sustav optimalan (sustav zapravo može biti optimalan samo u jednom trenutku, da bi se odmah nakon toga destabilizirao) već da nosioci odluka svojim intervencijama vode brigu o nužnosti procesa optimalizacije.

Mijenjanje odnosa pojedinih blokova odnosno elemenata u bilo kojem sustavu rezultira povećanjem utroška energije, dakle, entropije. Stoga je od posebnog značaja pri "konstrukciji" sustava voditi brigu o primjerenom manevarskom prostoru. Ovo stoga što mali manevarski prostor progresivno povećava entropiju sustava koja nastaje promjenama u podsustavima. Drugim riječima, valja pri "konstrukciji" sustava voditi računa da struktura previše ne "okošta", odnosno da struktura sustava ima potrebnu varijabilnost.

U zavisnosti od stupnja učinkovitosti konstrukcije sustava smanjuje se potreba za "korekcijama" samih sustava. Stoga valja istaknuti da povećanje autonomnosti podsustava u odnosu na sustav smanjuje potrošnju društvene energije. Ovo, pak, nikako ne znači da vodoravne i okomite veze smanjuju učinkovitost. Upravo obrnuto, okomite i vodoravne veze moraju biti jasno određene i moraju se moći mijenjati u vremenu, kako bi sustavi što "jeftinije" postigli ravnotežu. Na primjeru poreznog sustava ovo bi značilo da nije u pitanju podređenost poreznog sustava gospodarskom i fiskalnom sustavu već da porezni sustav na osnovu cost benefit odnosa, ne dovodeći pri tome do povećanja nestabilnosti svojih nadsustava, ostvari cilj uz najmanje društvene troškove. Pri tome je posebno značajno voditi brigu o vremenu u kojem se željene promjene moraju izvršiti. Naime, "skraćivanje" vremena može se slikovito prikazati kao katalizator koji ubrzava proces uz progresivno povećanje potrošnje energije.

Ukoliko dijagnoza i prognoza određenog podsustva nije primjerena stanju u kojem se nalazi gospodarski sustav, raste potreba za intervencijama koje, s obzirom na raspoloživo vrijeme, destabiliziraju sustav. Uobičajeno je, temeljem akcije reakcije, u tim i takvim situacijama da se proces destabilizacije dinamizira. J.M. Keynes govoreći o krizi ističe: "...srozavanje granične efikasnosti kapitala može biti toliko potpuno da nikakav provediv pad kamatne stope nije dovoljan."

Tekuća nestabilnost i kratkoročne intervencije smanjuju značaj koncepcije i strategije razvoja određenog gospodarskog sustava. Ukoliko je nestabilnost značajna, destabilizacija gospodarskog sustava u potpunosti napušta dugoročne ciljeve. Napušta se sustav i u potpunosti ga zamjenjuje politika. Ovo obično rezultira takvim devijacijama i degeneracijama u gospodarskom sustavu i njegovim podsustavima da je nužna rekonstrukcija gospodarskog sustava. Uobičajeno je da se te i takve promjene nazivaju reformama. Izmjene sustava znače uvijek i svuda dodatni društveni trošak.

Kako bi se minimizirali društveni troškovi i ostvarili cijevi društvenog sustava proces optimalizacije gospodarskog sustava mora biti stalno prisutan. Drugim riječima, cilj nosilaca odluka je da smanjuju entropiju cjelokupnog društvenog sustava. Kriterij po kojem možemo ocijeniti da li neki sustav postaje optimalniji ili ne svakako je rast društvene efikasnosti što se ostvaruje smanjenjem ukupnih i selektivnih troškova temeljem stalno rastuće učinkovitosti svih i svakog elementa društvenog sustava. U procesu optimalizacije, recimo, porezni sustav također se prilagođava (optimalizira) mijenjajući svoju strukturu, dovodeći pojedine porezne oblike u novu kombinaciju koja u povratnoj sprezi doprinosi daljnoj optimalizaciji gospodarskpg sustava. Proces optimalizacije može se ostvariti manjim ukupnim poreznim opterećenjem. Ovakva promjena imala bi učinak subvencije za porezne obveznike.

Proces povećanja učinkovitosti se dinamizira trajnim rastom učinkovitosti upravljanja na svim razinama sustava. Ovo rezultira dodatnim mijenjanjem odnosa (odnosi se zapravo dinamički mijenjaju putem uzajamnosti) dijela i cjeline u pravcu veće autonomije podsustava u odnosu na sustav. Sustav veće učinkovitosti omogućuje varijabilnu kompoziciju, vodoravnu međuovisnost i okomitu ovisnost, sustava, blokova i elemenata, koja dodatno ubrzava proces optimalizacije. Konačno, poznato je da su učinkoviti sustavi nestabilni (nestabilnost se u vremenu mijenja). I obratno, stabilni sustavi su neučinkoviti.

Cijena veće učinkovitosti sustava u cjelini može zahtijevati udaljenje od optimuma njegovog podsustava ili elementa. Bitno je stanje u sustavu višeg reda. Tako smanjenje učnkovitosti poreznog sustava nastaje kada se povećaju zahtjevi za prihodima. Pored izravnih presija na porezne obveznike pojavljuje se i mrtvi teret oporezivanja, pri čemu povećanje porezne presije u pravilu progresivno povećava mrtvi teret oporezivanja. Ukoliko, međutim, tako povećani fiskalni prihodi se usmjere putem transfera u neka druga područja kojih će učinci biti veći od ukupnih troškova koji su nastali povećanjem porezne presije, rezultat je smanjenje učinkovitosti poreznog sustava i povećanje učinkovitosti nekog drugog podsustava gospodarskog sustava. Ukoliko učinci utroška povećanih poreza budu manji od troškova koji su nastali povećanjem poreznog opterećenja, rezultat je smanjenje učinkovitosti nadsustava.

Globalizacija ekonomije ima odlučujuće djelovanje za sve zemlje a za male posebno. Nacionalno tržište malih zemalja postaje sve više zanemarivo (tehnički progres pomiče točku pokrića). Shvati li se inozemstvo kao okruženje, odnosno kao nadsustav koji također ima svoje ciljeve (s obzirom na to da je svjetski sustav neinstitucionaliziran, ciljevi su varijabilni i u temelju određeni neizvjesnostima) tada je jasno da na gospodarski sustav djeluju mnogobrojne silnice. Otvorenost gospodarskog sustava, kao kriterijalna funkcija, čini malu zemlju ovisnom o zbivanjima u okruženju. Što je neka zemlja manja to je izneseni stav značajniji odnosno okruženje je ograničenje višeg reda. Stoga, svoditi odnose s inozemstvom na kretanje razmjene s inozemstvom (uključujući saldo ukupne razmjene s inozemstvom) odnosno tečaja nacionalne valute tek je, iako značajan, manji dio ovisnosti nacionalnog od svjetskog gospodarskog sustava.